

Adel & Accessoires

Kleine voorwerpen,
grote verhalen

thema-magazine 2018

Slot
Zuylen

Voorwoord

Opnieuw wordt een 'verborgen' deel van de collectie uit het depot tevoorschijn gehaald om in de oorspronkelijke omgeving, in het Grote Huis, getoond te worden. De door de familie en andere bewoners gebruikte voorwerpen zijn weer even, voor één zomer, te zien. Ze zijn klein, maar hebben dan wel een groot verhaal.

We hebben tijdens eerdere jaarthema's in Slot Zuylen op vergelijkbare wijze onderdelen van de collectie op een heel andere manier laten zien en ervaren. We laten nu ook objecten zien die normaal gesproken niet opgenomen zijn in de vaste opstelling. Maar zo was het met accessoires vroeger eigenlijk ook; ze werden bij speciale gelegenheden gebruikt en mochten dan gedragen worden. Daarna werden ze ook altijd weer zorgvuldig opgeborgen.

Wat is er dan eigenlijk zo bijzonder aan deze accessoires? Dat je kon zien dat je bij een bepaalde familie hoorde? Voor mij persoonlijk waren de accessoires op zich niet echt bijzonder, al waren ze soms erg mooi en uniek. Bij deze voorwerpen horen de herinneringen en de verhalen, daardoor gaan ze leven en krijgen ze karakter. Zoals het speldenkussen op de kaptafel van grootmoeder, waarin uiteenlopende spelden, soms met rood wit blauwe of oranje strikjes, waren geprikt, klaar voor gebruik. Maar ook haar broche die zij vrijwel dagelijks opspelde.

Ik hoop dat u zal genieten van deze themarondleiding en de vele verhalen en bijbehorende tradities die we met u willen delen.

Lucile van Tuyll van Serooskerken,
voorzitter Stichting Slot Zuylen

Adel & Accessoires

Inhoudsopgave

Kleine voorwerpen, grote verhalen	3
Belle van Zuylen en de mode	6
Waaiers	9
Miniatuurportret	10
De handen van vriendschap	11
Zegelring	12
Huisschoenen & Turkse muiltjes	13
Ceremonieel vertoon	14
Hoge zije	16
Steek	17
De accessoires van het personeel	18
Sentimental jewelry	20
Jongensportret glanst weer	23
Baby's van stand	26

Colofon

Uitgave: Stichting Slot Zuylen, 2018

Tekst en redactie: Gerbrand Korevaar (conservator)

Eindredactie en vormgeving: Arjan den Boer

Fotografie: Michiel Elsevier Stokmans (omslag)
en Alex Bunjes

Met dank aan: Ninke Bloemberg, Alex Bunjes, Centraal Museum (Utrecht), Sophie van Gulik, Rob Johannesma, Gerrie Kuiken, Het Utrechts Archief, Kathleen Mahieu, Bianca du Mortier, Ileen Montijn, Leonie Sterenberg, Lucile van Tuyll van Serooskerken, Marjon Tijmes, het team en de vrijwilligers van Slot Zuylen, en enkele anonieme bruikleengevers.

PROVINCIE :: UTRECHT

Kleine voorwerpen, grote verhalen

De speciale rondleiding *Adel & accessoires*. *Kleine voorwerpen, grote verhalen* verkent aanvullingen op de kleding tot op de vierkante centimeter. De kleine en vaak kwetsbare voorwerpen worden doorgaans bewaard op planken en in lades in het depot. Een selectie is een aantal maanden te zien in de kamers van Slot Zuylen, het voormalige woonhuis van de adellijke familie Van Tuyll van Serooskerken.

Tien brillant-jes

In de boedelinventaris van de vader van Belle van Zuylen uit 1776 wordt een lijst "van Juwelen etc. gemaakt goud en Zilverwerk en van Medailles, Juwelen, Antiques etc." beschreven. Daarin vinden we "Een ringetje met drie bril-lantjes... Een dito met Tien brillant-jes", en "Een Egret met Honderd Brillanten.". In de late negentiende eeuw wordt in het bezit van de douairière mevrouw Van Weede, "1 paar diamanten oorbellen" genoemd van maar liefst 300 gulden. Het setje wordt in waarde slechts overtroffen door een aantal schilderijen. De kostbare kleinoden

worden vermeld naast een serie andere juwelen (broches, armbanden, manchetknopen) of kleine accessoires zoals een waaier, een haarkam en enige "gouden en fantaisievoorwerpen".

Een stockjen of rotting

Helaas zijn deze voorwerpen tegenwoordig niet meer terug te vinden in de collectie van Slot Zuylen. Ze zijn in de voorbije eeuwen verkocht, nagelaten aan familie, verloren, of misschien wel gestolen. We weten het meestal niet. Wel zijn er soms bijzondere anekdotes uit de archieven opgedoken waarin een accessoire onverwacht een hoofdrol speelde. Hendrik Jacob van Tuyll van Serooskerken werd in 1665 Heer van Zuilen door te trouwen met zijn stiefzus en achternicht Anna Elisabeth van Reede. Anna Elisabeth was toen dertien jaar, haar echtgenoot tien jaar ouder. Ook voor die tijd was zij een uitzonderlijk jonge bruid. Anna Elisabeths moeder was toen zij nog een baby was al overleden, en zij erfde daardoor op 4-jarige leeftijd het grootste deel van het bezit van haar grootouders Swana van Ledenbergh en

Anna Elisabeth van Reede
door Gerard Hoet, 1678

Adam van Lockhorst. Ze was daardoor steenrijk: zij bezat onder andere Slot Zuilen met inboedel en omliggende landen, een steenoven met de arbeiderswoningen, een stadhuis in Utrecht, het recht om tienden (belasting op opbrengst van het land of de veestapel) te heffen in Westbroek, Jutphaas, Schalkwijk en Maarssenbroek, en ook de rechtspraak in deze gebieden. En dit ging door haar huwelijk dus allemaal naar Hendrik Jacob Van Tuyll van Serooskerken, tot woede van haar vader Gerard van Reede, die het beheer over deze grote erfenis had willen hebben. In de winter van 1663 trok Van Reede daarom woedend naar de kerk van Westbroek om daar met 'een stockjen of rotting [wandelstok] inde hant' een raam met de familiewapens van Anna Elisabeth's grootouders Van Ledenbergh en Van Lockhorst kapot te slaan. Nadat hij de ladder is afgeklommen gaat hij opnieuw naar boven om het werk af te maken: ook de kroon boven de wapens maakt hij kapot met zijn wandelstok.

Rijglaarsjes

Deze wandelstok is ongetwijfeld in de commotie verdwenen, maar gelukkig zijn er wel veel andere accessoires bewaard gebleven. Dat maakt de collectie van Slot Zuylen ook zo bijzonder. Er zijn in 1952 veel alledaagse voorwerpen overgedragen aan het museum

en in de afgelopen decennia hebben nazaten ook veel 'Zuylense' voorwerpen in bruikleen gegeven en geschonken. Een speurtocht in het depot levert veel moois op: zijden pantoffelschoentjes, Turkse muiltjes, een Chinese visitekaarhouder, de rijglaarsjes van de laatste baron die in Slot Zuylen woonde met zijn gezin, kanten kindermutsjes, een prachtige parasol, wandelstokken, militaire onderscheidingen, livreejassen met knopen met het familiewapen en zelfs een bh-bandje. De uiteenlopende voorwerpen getuigen niet zozeer van de rijkdom van de adellijke familie Van Tuyll van Serooskerken, maar geven een boeiend inkijkje in het dagelijks leven op het kasteel en de levensstijl van de voormalige bewoners.

Zelfrepresentatie

Naast hun praktische nut – een parasol beschermt tegen de zon en een hoed tegen de regen – laten accessoires ook zien wie je bent en waar je vandaan komt: de afkomst en de kringen waarin je je begeeft. Dat was vroeger zo, en nu nog steeds. Mensen etaleren imago of status door zorgvuldig gekozen juwelen, een bizar hoofddeksel of een uitgesproken zonnebril. Denk aan de gouden Rolex van een makelaar, de parelketting van een typische VVD-dame of

H.C.E. barones van Tuyll van Serooskerken-
van Pallandt (1833-1907)

de pet van een rapper. Of, dichter bij huis misschien, de trouwring die je verbondenheid met een partner laat zien. Anders dan rond 1900 is tegenwoordig de familie waarin je geboren bent niet meer alleen leidend in de zelfrepresentatie. Het gaat nu meer om de subcultuur waartoe je je rekent of je verworven economische positie.

Adelspecialist Ileen Montijn schrijft over het modebeeld rond 1900: "Strak ingeregen in een corset dat je kon horen kraken als zij bewoog, met haar japon die zo lang was dat de rok door een stootkant moest worden beschermd tegen de fluiten op de stoep, met een voile die haar gezicht iets mysterieus gaf, met glacé handschoenen, een enorme hoed met veren, met een vos en wat al niet. Als zij iets liet vallen kon zij nauwelijks bukken om het op te rapen, en hollen was ondenkbaar." En over een heer van stand: "Mijnheer met zijn hoge hoed en dito boord, een kraag van astrakan, een wandelstok met zilveren knop en een zegelring was eveneens van mijlen afstand te herkennen als notabel." Kleding en accessoires waren essentieel voor het imago van de adellijke elite.

Met een mutsje naar bed

Die zelfrepresentatie en de manier waarop men met mode omging was onder de laatste generatie Van Tuyls die in Slot Zuylen woonde tamelijk ingetogen, wat ook te maken had met de protestantse achtergrond van de familie. "Als de décolletés iets te diep waren uitgesneden, werden ze van een passend achtergrondje voorzien. Rokken moesten op lengte zijn. Hoedjes waren vroeger onder

Zakdoek uit 1856 met de initialen van Frederik Johan Constantijn Schimmelpenninck (1829-1906). Gemaakt door zijn vrouw Johanna Wilhelmina Hodshon (1833-1904) als cadeau voor zijn verjaardag.

alle omstandigheden verplicht. De Van Tuyls gingen vroeger zelfs met een mutsje op naar bed.", aldus Lucile van Tuyl van Serooskerken, die veel herinneringen heeft aan de tijd dat haar grootouders op het kasteel woonden. Aan de eeuwig gebreide wollen onderbroeken en hemden denkt Lucile van Tuyl niet met plezier terug. "Grootmoeder breide heel veel; zij was altijd bezig. Als ze niet met een breiwerkje zat, borduurde ze. Het hoorde bij de opvoeding van een meisje dat je al jong leerde breien. Grootmoeder had daar een geraffineerd maniertje voor bedacht. Sinterklaas gaf ons/ mij op een dag een grote knot groene katoen. Daarmee moest ik aan de slag. In die knot had zij op verschillende plaatsen cadeautjes verstopt, die kwam je al doende tegen. De knot voortijdig afrollen, was er niet bij!". Zo blijkt een gebreide wollen onderbroek indirect te getuigen van de strikte opvoeding die de adellijke kinderen genoten op Slot Zuylen.

Sentimental jewelry

Rouwcollier

Dit rouwcollier van glaskralen en cameeën van gegoten glas is rond 1850-60 gemaakt. Op de weggeslepen achtergrond komen de verfijnd weergegeven portretten van diverse klassieke personages mooi tot hun recht. Motieven en stijlvormen uit de klassieke oudheid waren onder Napoleon al heel populair. Met de toename van het toerisme en de populaire Grand Tour ontdekte men Italië nog meer, waardoor dit soort decoraties in het midden van de negentiende eeuw zeer geliefd waren.

In het beroemde etikettenboekje *Hoe hoort het eigenlijk* van Amy Groskamp-Ten Have uit 1937 is een hoofdstuk gewijd aan de gewoonten rondom de rouw. Ze beschrijft hoe de verwerking van een verlies verliep: na een overlijden ging men van de zware rouw, naar de halve rouw, en tot slot de lichte rouw. Afhankelijk van de streek duurde iedere fase een aantal weken of maanden, soms tot meerdere jaren in totaal. In iedere fase gelden bepaalde kleding- en leefregels en waren speciale sieraden en accessoires nodig.

Er zijn allerlei lokale verschillen, maar in het algemeen kan worden gezegd dat eenvoud en soberheid in de rouwkleding onontbeerlijk zijn. Mannen mochten tijdens de rouw geen zilveren of gouden horlogekettingen, dasspelden en (manchet)knopen dragen. "Bij rouwkleding wordt geen goud gedragen, noch juweelen. Alleen parels kunnen bij rouw worden gedragen, echter niet bij zwaren rouw. (alleen zwarte parels). ... Bont valt buiten rouw: bruin of grijs bont mag bij rouw worden gedragen mits het niet te modieus van snit zij. Zij, die in zwaren rouw gaan zullen dit vanzelf vermijden.", zo schrijft Groskamp-Ten Have.

Gitzwart

In de praktijk was het niet zo zwart-wit. Al sinds de zestiende eeuw werden rouwjuwelen gebruikt voor de verschillende fasen van de rouw. Maar in de negentiende eeuw neemt het gebruik van speciale rouwaccessoires een vlucht. Na het overlijden van de Engelse Prins Albert in 1861 ging zijn weduwe Koningin Victoria (behalve bij ceremoniële gelegenheden) decennia in het rouwzwart gekleed. Door juwelen van het fossiele git (ook wel bekend als Gagaat) bij de rouwkleding te dragen maakte zij in de negentiende eeuw deze halfedelsteen populair onder de goeuede klasse. Van oudsher werd het fossiele git al gevonden aan de voet van de kliffen in het Noord-Engelse vissersplaatsje Whitby, en in de ateliers in het stadje werd het bewerkt tot sieraden. Git is goed te bewerken waardoor er relatief makkelijk initialen of symbolen in gezet kunnen worden. Als het goed geslepen is heeft het ook een mooie glans. Een goedkoper alternatief werd gevonden in geslepen en gematteerd zwart glas ('Frans git') en in hout of gehard rubber (caoutchouc) dat in diverse vormen kon worden geperst.

'Toilettes' voor rouw en halve rouw uit de winkels van Arnoult-Lecomte, 1846 (Rijksmuseum)

LE POLLET

Made in France

*Carte de visite pour la Reine Victoria et son Altesse Royale
Princess de Schleswig-Holstein, au Palais de Marlborough, Londres.
Le 20 Mars 1846. Par M. Arnoult-Lecomte, bijouvier et fabricant de
bijoux, Palais National de l'Industrie, Exposition Universelle de
1844, sous le N. 150. - Avenue de la Grande Armée, au Salon de
M. Arnoult-Lecomte, sous le N. 150.*

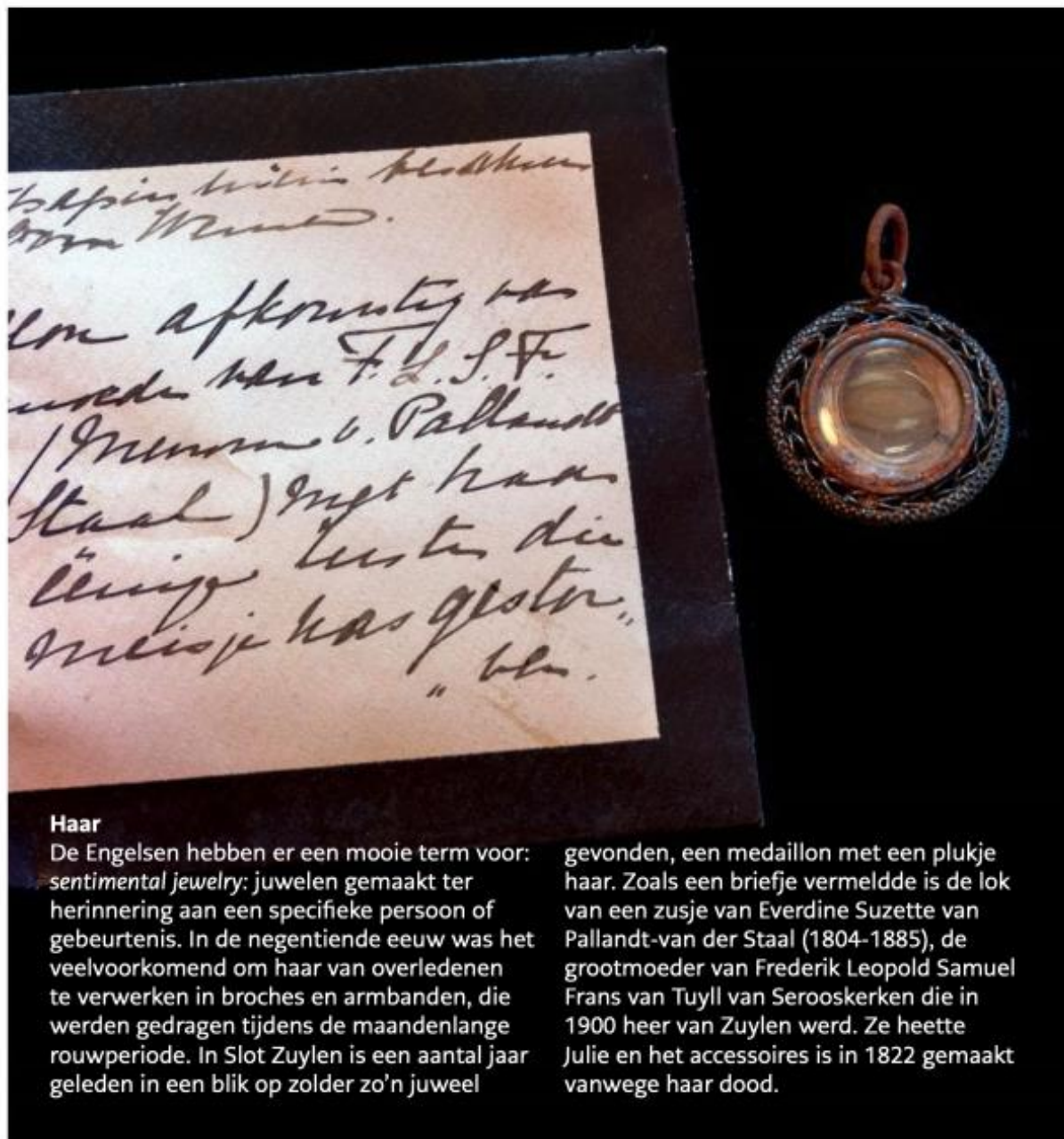

Fer de Berlin

In de vroege negentiende eeuw werden Duitse burgers door de (Pruisische) Koninklijke familie opgeroepen hun gouden en zilveren sieraden in te wisselen voor nieuwe sieraden gemaakt van fijn gietijzer. Van het geld dat de patriottische daad opbracht kocht men wapens voor de oorlog tegen Frankrijk. Deze sieraden staan bekend als Fer de Berlin en hadden vaak als opschrift: "Gold gab ich für Eisen" (ik gaf goud voor ijzer) of "Für das Wohl des Vaterlands" (voor het welzijn van ons vaderland). Een aantal fijn gemaakte armbanden en oorbellen uit 1830-40 zijn in Slot Zuylen terecht gekomen. Vanwege de donkere kleur van het materiaal werden deze ook als rouwjuwelen gedragen.

Het voorbeeld van Victoria vond in grote delen van Europa en Amerika navolging. Vooral aan de rouwkleding en rouwjuwelen van vrouwen in de betere kringen werd eind negentiende eeuw veel aandacht besteed. Ook in Slot Zuylen, waar een reeks gitzwarte haarspelden, broches, knopen, colliers, armbanden en gespen worden bewaard die zijn gedragen door de laatste generaties van de familie Van Tuyll van Serooskerken. Maar schijn bedriegt, op een aantal uitzonderingen na komt het merendeel niet uit Whitby. Ze zijn vooral gemaakt van gegoten glas of ander diepzwart materiaal, zoals hout of gietijzer.

De meeste juwelen zijn waarschijnlijk niet gebruikt tijdens de eerste weken van de zware rouw, daarvoor zijn ze te decoratief, maar toen er al iets meer mogelijk was volgens de rouwetiquette. Een nazaat van de familie Van Tuyll van Serooskerken kan zich herinneren dat haar grootmoeder, die tot 1951 woonde in Slot Zuylen, vaak een rouwjuweel of rouwkleding droeg. Verdriet om het verlies van naasten was een dagelijks onderdeel van het leven in de uitgestrekte adellijke families.

Haar

De Engelsen hebben er een mooie term voor: *sentimental jewelry*: juwelen gemaakt ter herinnering aan een specifieke persoon of gebeurtenis. In de negentiende eeuw was het veelvoorkomend om haar van overledenen te verwerken in broches en armbanden, die werden gedragen tijdens de maandenlange rouwperiode. In Slot Zuylen is een aantal jaar geleden in een blik op zolder zo'n juweel

gevonden, een medaillon met een plukje haar. Zoals een briefje vermeldde is de lok van een zusje van Everdine Suzette van Pallandt-van der Staal (1804-1885), de grootmoeder van Frederik Leopold Samuel Frans van Tuyll van Serooskerken die in 1900 heer van Zuylen werd. Ze heette Julie en het accessoires is in 1822 gemaakt vanwege haar dood.